

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 61
Godina XXXI
Maj, 2026.
[str. 263-268]

© Monos 2026

Zahid Kremić, Doboj : 1992 – 1995. grad strave i užasa

Planjax, Tešanj 2023.

Knjiga pod naslovom: “Doboj: 1992 – 1995. grad strave i užasa”, autora Zahida Kremića nastala je kao rezultat svakodnevnog susreta preživjelih žrtava zločina i torture s jedne strane i zločinaca odnosno izvršioca teških oblika zločina protiv čovječnosti s druge strane, u postratnom periodu u gradu Doboju i njegovoj okolini. Cilj pisanja monografije bio je opisati sva dešavanja, zločine i torture koje su žrtve, kao i sam autor preživjele u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Kao civil prošao je u svome gradu kroz tri logora gdje je bio maltretiran i zlostavljan a iste je napustio u razmjeni za ubijene Srbe u Pribavi kod Gračanice. Glavni autorov motiv i vodilja u nastanku ove knjige bila je čuvena izreka: “Sve što se desilo, bez obzira na karakter i težinu događaja ako nije zapisano odlazi u zaborav i gubi svoj smisao i puno značenje kazivanjem riječima.”

Ova monografija predstavljena je na 352 stranice, vrlo opsežna, prikazana kroz pet poglavlja, sistematizirana i pristupačna široj masi čitatelja. U knjizi je sadržano mnogo bitnih informacija i činjenica, zatim izjave logoraša, dokumentacija koja svjedoči o zločinima i genocidu počinjenom nad Bošnjacima u toku agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Da bi istinito i vjerodostojno opisao i približio sva događanja koja su se desila u periodu 1992 – 1995. u Doboju i okolini, autor se također poslužio historijskim činjenicama napisanih i izdatih djela poznatih historičara i potkrijepio sve događaje koji su nedostajali kao izvor protekle historije Bosne i Hercegovine.

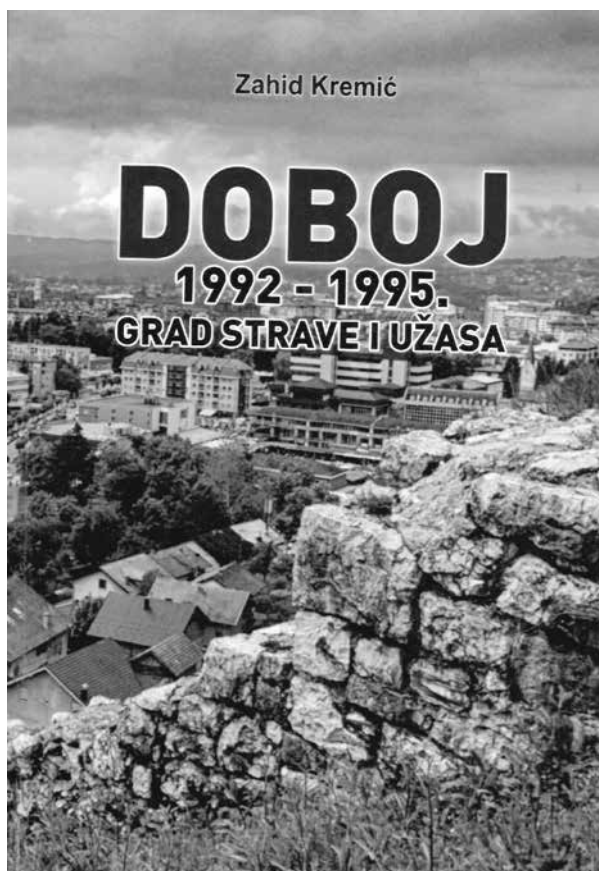
Naslov knjige već nas upućuje na sam sadržaj o kojem će autor pisati na narednih tri stotine stranica kroz historiju od perioda Nerčetanije, Memoranduma SANU, pripreme za Veliku Srbiju,

plana etničkog čišćenja Bošnjaka, podjele Bosne i Hercegovine, udruženi zločinački poduhvat, pa sve do pripreme i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, činjenje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i genocida, kao i period prekida i završetka rata odnosno potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, povratak na prije ratna ognjišta i život nakon agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Kada je Bosna i Hercegovina 22. maja 1992. godine proglašena samostalnom i nezavisnom republikom, ovaj datum je postao od historijskog značaja. Tako je država Bosna i Hercegovina svoje pravo postojanje po međunarodnom pravu kao država s unutrašnjom strukturom i modificiranim Ustavom s postojećim međunarodno priznatim granicama, u skladu sa Rezolucijom 755. postala punopravna članica Svjetske organizacije.

Nakon što su završene sve pripreme za izvršenje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a koje su sačinjene u Beogradu, preko Semberije konkretno grada Bijeljine, dana 5. aprila 1992. godine krenula je agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Sve ono što se desilo tada u Bijeljini izvele

su "Crvene beretke" koje je iz Srbije u sjevernu Bosnu poslao Jovica Stanišić i Aleksandar Vasiljević. Poslije Bijeljine "Crvene beretke" će 2/3. maj oko ponoći na gradskoj gradini u Doboju izvesti inscenirani napad koji će trajati oko petnaest minuta. Zatim, nakon počinjenih ubistava na Brdu Bešlagića, "Crvene beretke" su ušle u grad i izvršile pljačku privatne i državne imovine. I dok su "Crvene beretke" vladale gradom, pljačkale, rušile i ubijale, u okolini Doboja u pripravnosti su stajali i čekali niški specijalci, zatim užički i novosadski



korpus, a “Beli orlovi” su bili smješteni u kasarni Milkovac. Izlaz i ulaz u grad su bili nemogući, jer je grad bio u potpunosti blokiran i zatvoren. U međuvremenu Radovan Karadžić je izabrao Borislava Paravca za predsjednika Kriznog štaba srpske općine Doboj koji je imao zadatak da etnički očisti grad Doboj od nesrba, što se i pokazalo 19. septembra 1995. godine kada je iz grada protjerano 2.800 Bošnjaka i to 2.000 preko Ozrena u pravcu Maglaja i 800 preko Stanara u pravcu Tešnja. Samim ovim činom grad Doboj postaje samo srpski grad što je i bio cilj Memoranduma SANU iz 1986. godine a to je stvaranje “Velike Srbije”.

U knjizi Doboj 1992 – 1995. grad strave i užasa autor daje osvrt na period kada je Bosna i Hercegovina proglašena nezavisnom državom, zatim period buđenja srpsko – hrvatskog nacionalizma, srbizacije i hrvatizacije Bošnjaka, preko memoranduma SANU – Srpske akademije nauka i umjetnosti u Beogradu, početak političkih turbolencija u Jugoslaviji, pripreme za “Veliku Srbiju” do pripreme i realizacije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Cilj autora knjige bio je ostaviti u amanet budućim generacijama djelo koje će prikazati istiniti razlog zbog čega je jedan narod bio osuđen na nestanak. Analizirajući studiju autor kroz hronologiju događaja u pet poglavlja pokušava prikazati prijelomne trenutke osmišljavanja, pri-

preme terena i strategije, planove i realizaciju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

U prvom poglavlju autor fokus stavlja na pripreme za početak agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, negiranju ravnopravnosti i nacionalnog identiteta Bošnjaka kao nastavak ideje o podjeli Bosne i Hercegovine i realizacije projekta “Velike Srbije”. U nastavku autor postavlja pitanje i daje odgovor šta radi državna bezbjednost Srbije u Bosni i Hercegovini, gdje i tačno na kojim lokacija su se nalazili logori za nesrbe. Već kroz drugo poglavlje Kremić ide malo dublje u analizu uloge kriznog štaba SDS-a opštine Doboj koji je ujedno i organizator i naredbodavac svih zločina i etničkog čišćenja u cilju uspostave srpske opštine Doboj. Autor također kroz niz dokumenata analizira tok intenzivnih razgovora koji su se odvijali između tadašnjih predsjednika Republika još postojeće Jugoslavije, dok su uporedno u sjeni i u strogoj tajnosti od strane Miloševićevih pristalica u Beogradu pravljene planovi i pripreme za agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Fokus drugog poglavlja ipak je protjerivanje i etničko čišćenje Bošnjaka kao i nezakonito oduzimanje njihove imovine, zatim kako imovina Bošnjaka i Hrvata postaje ratni plijen RS-a, srbizacija grada i građana Doboja, hapšenje i zatvaranje Bošnjaka u logore među kojima je prvi formiran

okružni zatvor u Doboju. Kroz treće poglavlje autor nam daje uvid u precizne lokacije logora, kroz slike i dokumente pokušava da čitatelju ove opsežne studije prikaže kakve su vršene torture i zločini nad stanovnicima Doboja, Bošnjacima i Hrvatima od zlostavljanja, pljačkanja, premlaćivanja, silovanja, zapaljivanja, poziv na pokrštavanje, odvođenje u radne obaveze, u živi štit, ubijanja na svirep način od strijeljanja, masakriranja pa do pogubljenja. U fokusu knjige jeste svakako spisak ubijenih Dobojlja po mjesnim zajednicama, spisak ubijenih logoraša u živom štitu na Putnikovom brdu i ispovijest Dobojlja logoraša o zločinima koje su preživjeli u logorima u toku boravka u njima je ujedno i treće poglavlje ove opsežne studije. Kroz ovo poglavlje Kremić daje imena i prezimena povjerenika kriznog štaba za zločine, kao i njihove funkcije i uloge koje su oponašali u periodu izvršenja gnusnih zločina.

Ono što je također nešto o čemu se malo ili nikako pričalo, a datira još iz perioda 1903. godine, kada je uklo-njena dinastija Obrenovića i dovedena dinastija Karađorđevića jeste tajna teroristička organizacija "Crna ruka" koja je do i nakon okončanja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu djelovala tajno i iz sjene. Nadalje, dogovor koji je održan 1991. godine u Karađorđevu između Miloševića i Tuđmana spušten je i na komande vojnih formacija koje su imale blisku

saradnju što će se dokazati i pokazati na terenu kada je došlo do izdaje boraca iz mjesta Kotorsko od strane jedinica HVO-a koje su se u mjesecu Junu 1992. iznenadno i tajno povukle i napustile linije koje su bile pod njihovom kontrolom, sve od Donjeg Johovca pa do Bosanskog Broda i tako ostavili zapadnu stranu odbrane Johovca i Kotorskog, dok su srpske paravojne formacije već imale svoje jedinice postavljene u Vranduku.

Pred sam kraj studije autor kroz četvrto poglavlje govori o ulozi Evrope u sprečavanju agresije na suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu koja je bezbroj puta a posebno u periodu 1992-1995. se našla u veoma delikatnoj situaciji, gdje je za njen nestanak veliku podršku političkog vođstva dala Engleska, Francuska i Rusija koji su bili glavni inicijatori na Vijeću sigurnosti da se Bosni i Hercegovini uvede embargo na uvoz oružja za samoodbranu, odnosno odbranu od agresora. Dok su se agresiji i zločinima koji su se dešavali u Bosni i Hercegovini najviše usprotivile Njemačka i Amerika. Evropa je inače bila protiv učešća Njemačke u konfliktu, izgovor je bio da je Bosna i Hercegovina evropski problem i tada su iz ovog konflikta udaljene Njemačka i Amerika. Ipak Njemačka je shvatila da se ne može suprostaviti Evropi te da je konflikt veoma opasan i da se mora uključiti u spas priznate nezavisne i suverene države Bosne i Hercegovine te je odmah pristupila

izmjeni svog Ustava i izbacila ono što joj je bilo na putu da brani suverenitet jedne države.

Na kraju studije peto poglavlje analizira homogenizaciju Dobojlija u zajedničkoj pripremi za povratak na svoja ognjišta sa kojih su protjerani, formiranju udruženja koje će pomoći i biti nosilac aktivnosti u povratku i koje će uspjeti objediniti sve izbjegle i prognane Dobojlije po čitavom svijetu. Tako je formirano udruženje Dobojlija sa sjedištem u Zenici pod nazivom "Nosilac povratka" koje je odmah pristupilo Savezu regije Zenica, koji su činili 20 udruženja ujedinjenih u Koaliciju za povratak "Putokaz", zatim Savezu izbjeglih i raseljenih lica Bosne i Hercegovine, a poslije toga i Savezu Bosne i Hercegovine. Misija ovog udruženja bila je prvenstveno okupiti sva udruženja, asocijacije i pojedince u jedan širi front za zajedničko djelovanje i rad na povratku, ali također i pružanje pomoći tim ljudima u obliku donacija, zbrinjavanju povratnika ili pružanje privremenog smještaja povratnicima dok se njihove kuće ne obnove za useljenje. Zatim autor studije piše i o pregovorima, dogovorima, sastancima i okruglim stolovima u vezi povratka koji su se održavali širom Bosne i Hercegovine s predstavnicima UNHCR-a, IPTF-a, OHR-a, SFOR-a i OSCE-om.

Očuvanje vlastitog identiteta i borba za opstanak Bošnjaka traje od samog kraja 17. vijeka do danas.

Bosna i Hercegovina se mnogo puta našla u veoma delikatnoj situaciji, to je prvenstveno kada je u pitanju podrška političkog rukovodstva Francuske, Engleske i Rusije. Nad Bošnjacima muslimanima počinjen je niz zločina kao i genocida oko njih deset koje je autor knjige pobrojao i detaljno opisao u ovoj studiji. Knjiga predstavlja vrstu djela koje daje mnogo bitnih i važnih historijskih saznanja i činjenica o agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, zločinima i genocidu s posebnim fokusom na grad Doboj i njegovu okolinu. Zatim, knjiga teži ka podizanju svijesti o genocidu i zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, pa se samim time može uvrstiti u značajnu literaturu za čitanje i korištenje. Studija obiluje velikim brojem slika, natpisa iz novinskih članaka kao i skeniranih dokumenata koji potvrđuju i dokazuju zločine koji su se desili na prostorima Doboja i šire.

I sam autor knjige je preživjeli logoraš koji je kao civil prošao kroz logore Perčin disk, vojne hangare na Usori i Okružni zatvor u Doboju. Preživio je sve grozote i strahote koje su planirane i vršene u ovim logorima i smogao snage da kao jedan od preživjelih svjedoka koji je zahvaljujući razmjeni preživio u ovoj knjizi detaljno ponovo sve prepriča. Također, je bio pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine i učestvovao u odbrani svoje domovine, i bio angažiran na pripremama i or-

ganizaciji povratka u povratnička mjesta na području općine Doboj iz kojih su Bošnjaci protjerani.

Zločini koji su počinjeni na području Doboja prepoznati su i procesuirani pred domaćim i međunarodnim sudovima ali i pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju (ICTY), gdje je dokazano učešće i odgovornost pojedinaca, kao i učešće i saučesništvo drugih učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu i činjenju masovnih zločina nad Bošnjacima

i Hrvatima, poput mučenja, protupravnog zatočenja, seksualanog zlostavljanja, ubistava i deportacije.

Na kraju autorov zaključak knjige ispratio je sve ono što je predloženo u studiji, s činjenicama i dokazima koji svjedoče o genocidu i zločinima koji su počinjeni nad civilnim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom na području općine Doboj u periodu 1992 – 1995. a bili su dio velikodržavnih ideologija, politika i praksi.

Alma Hajrić – Čaušević